

Marian Szczodrowski

"Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? : Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen",
Marlena Porębska, München 2006 :
[recenzja]

Acta Cassubiana 11, 341-345

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marian Szczodrowski

**Marlena Porębska, *Das Kaschubische:
Sprachtod oder Revitalisierung?
Empirische Studien zur ethnolinguistischen
Vitalität einer Sprachminderheit in Polen,***

**Slavistische Beiträge, Band 452. Verlag Otto Sanger,
München 2006, ss. 272**

Monografia Marleny Porębskiej traktuje z jednej strony o ogólnych i aktualnych zagadnieniach kaszubszczyzny, a z drugiej strony uwzględnia li tylko wybrane zagadnienia z trzech mikroregionów, których użytkownicy języka i ich wielorakie kwestie natury językowej i niejęzykowej stanowią przedmiot rozważań, analizy, wniosków i uogólnień.

Sam temat rozprawy nie jest adekwatny w odniesieniu do *status quo* języka kaszubskiego, wykazuje bowiem – w odczuciu recenzenta – właściwość określonej (pozytywnej albo negatywnej) ‘prowokacji’, gdyż śmierci języka kaszubskiego jeszcze – na szczęście – ani nie zapowiedziano, ani nie oznajmiono jego agonalnego stanu. Samo pojęcie rewitalizacja, będące komponentem tematu głównego, cechuje się dużą pojemnością semantyczną, a w odniesieniu do języka kaszubskiego w ujęciu całościowym nie dostarcza przekonujących argumentów rzeczowych o takim jego sformułowaniu. Również podtytuł rozprawy nie koresponduje z jej treścią, albowiem przybiera ona w przeważającej części charakter deskryptywno-historyczny i socjolingwistyczny (por. także wniosek na s. 221), a nie etnolingwistyczny.

Aby nie kierować się tylko zbyt krytycznym wstępem recenzji, zaznaczyć trzeba, iż dysertacja jest interesująca, zawiera szeroką skalę zagadnień dotyczących kaszubszczyzny z przeszłości i teraźniejszości, wyróżnia się skrupulatnością w opisie rzeczywistości życia i postępowania Kaszubów, a także godna podkreślenia jest jej wartość w aspekcie merytorycznym i naukowym. A jeśli tytuł implikuje mało optymistyczną wizję przyszłości języka kaszubskiego, należy go z należytym politowaniem rozpatrzeć.

Praca składa się z siedmiu części, z których pierwsza stanowi rozszerzoną formę wstępu, cztery kolejne tworzą zasadnicze rozdziały, a końcowe rozważania i sześcioczęłonowy aneks podsumowują jej treść.

We wstępie (s. 9-17) autorka informuje o charakterze pracy, którą napisała jako rozprawę doktorską w Instytucie Sławistyki Uniwersytetu Fryderyka Aleksandra w Erlangen-Norymberdze (Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg), a kierował nią promotor prof. dr h.c. Klaus Steinke. Jej intencją jest ukazanie i dostarczenie informacji o aktualnej sytuacji Kaszubów w Polsce, gdyż obraz kultury i języka tej grupy społecznej – jak słusznie zauważa Porębska – wiąże się często z funkcjonującymi w świadomości społecznej stereotypami, wynikającymi z niepełnej wiedzy o kaszubskiej rzeczywistości.

Rozdział pierwszy (s. 18-77) nawiązuje do dotychczasowego stanu badań nad kaszubszczyzną, uwzględniając jednocześnie jej naukowe początki w pracach językoznawczych B. de Courtenay (1904), Ceynowy (1879), Lorentza (1919 i in.), Nitscha (1904 i in.), Ramuła (1893) aż do osiągnięć współczesnych badaczy, a mianowicie Hinza, Borysia, Popowskiej-Taborskiej, Rzetelskiej-Feleszko, Stiebera, Sychty, Topolińskiej, Brezy, Tredera, Trepczyka, Zieniukowej, Duliczenki, Hentschela, Steinkego i in. W dalszej jego części autorka poświęca wiele uwagi zagadnieniom teoretycznym na temat odżywiania kaszubskiego entnolektu, u podstaw których legła koncepcja Giles'a et al. (por. jego oryginalny model taksonomii dotyczący tzw. entolingwistycznej żywotności, s. 24 oraz Bourhis'a, s. 25). Tu także przywołuje koncepcję multilingwizmu w ramach tzw. lingwistyki kontaktowej, wypracowaną przez Neldego i korespondującą z poglądami Giles'a. Na podstawie wyżej wymienionych poglądów Porębska usiłuje odzwierciedlić żywotność (= witalność) języka kaszubskiego w świetle trzech zasadniczych czynników konstytuujących jego entolingwistyczny model. A zatem wyszczególnia czynniki pozycji społecznej i zawodowej, a zwłaszcza te, które związane są ze statusem ekonomicznym, społecznym, społeczno-historycznym i językowym Kaszubów. W charakterystyce czynników nie sposób nie dostrzec jej relewancji językowej, ale w większości uwydatniają one kwestie socjalne, a świadczy o tym częste odwoływanie się do źródeł socjologicznych Synaka, mówiących o poziomie życia, inicjatywach samorządowych, gospodarczych i in. (s. 31 nn.). Również wyliczenie cech osobowości Kaszubów, a mianowicie: religijności, pracowitości, upartości, gościnności, wytrwałości, zaradności i uczynności (zob. Synak 1988:109 i n.) odnosi się do socjologicznych, a nie etnojęzykowych czynników. Trafna wypowiedź Borzyszkowskiego na temat zbiorowości ludzi o jednolitej kulturze jest nacechowana historycznością (s. 35 nn.). Dalsze wywody dwóch wspomnianych autorów uzupełnia w tym samym duchu Obracht-Prondzyński. Wszystkie one, zespolone w pewną całość, mają charakter raczej socjologiczno-historyczny niż etnolingwistyczny; są z pewnością podbudową lub niekiedy punktem wyjścia do dalszych rozważań etnolingwistycznych, ale nie wnikają w ich istotę. O statusie formalno-lingwistycznym języka kaszubskiego z punktu widzenia polityki i nauki dowiadyuje się czytelnik na stronach 42-77.

Metody, materiał i procedury oceny przeprowadzonych badań omówiono w rozdziale drugim, s. 78-91). Autorka zdecydowała się – jak twierdzi – z powodów

czysto obiektywnych wybrać tylko kilka miejscowości jako podmioty/obiekty badawcze; są to mieszkańcy gmin Karsin i Lipnicy (Południowe Kaszuby), Krokowej (Północne Kaszuby) oraz Sierakowic i Lini (Środkowe Kaszuby). Badaniami objęto 829 osób, z których oceniono 760 informatorów, w tym 79 z Karsina, 83 z Krokowej, 167 z Lipnicy, 155 z Sierakowic, 252 z Lini i 24 z innych gmin. W tym miejscu Porębska przyznaje, że liczba informatorów nie jest wystarczająca, tj. mniej niż wymagana liczba 1000, by zgodnie z obowiązującą w naukach społecznych konwencją uznać wynikające z niej rezultaty za reprezentatywne (zob. s. 78 nn.). To wyznaczenie potwierdza w całej rozciągłości fakt, iż uzyskane dane o języku kaszubskim stanowią tylko ich fragment stanu lingwalnej rzeczywistości, którego nie można uogólniać do jej 'katastroficznej' wizji (por. temat monografii). Że język kaszubski – zgodnie z konstatacją Brezy (1998:175) – funkcjonuje w istocie tylko w formie mówionej, opracowuje Porębska słusznie ankietę w języku polskim, by informatorzy odpowiedzieli na sformułowane pytania w tymże języku. Ankieta składa się z dwóch części, z których pierwsza stawia za zadanie uzyskania wypowiedzi-poglądów na temat kompetencji językowej informatorów jako użytkowników języka kaszubskiego, ich zachowania i nastawienia językowego, natomiast druga część bazuje na zaadaptowanej wersji tzw. subiektywnej entolingwistycznej witalności Bourhis'a et al. (por. EV i SVQ, s. 84). Ogólne założenia ankiety znajdują się na s. 84, a jego struktura (szczegółowo przedstawiona w języku polskim na s. 255-268) obejmuje dziewięć bloków tematycznych; są to:

- 1) socjologiczne/socjodemograficzne wielkości zmiennych (chodzi tu o dokładne zaprezentowanie danych osobowych ankietowanych osób);
- 2) językowa socjalizacja prymarna (dotyczy warunków społecznych oraz kontaktów językowych podczas przyswajania języka rodzimego, tzn. polskiego i/albo kaszubskiego w odniesieniu do jego poszczególnych lub wybranych sprawności i umiejętności);
- 3) kompetencja językowa (określa poziom opanowania języka kaszubskiego i jego (możliwe) użycie w zakresie czterech sprawności i umiejętności);
- 4) użycie języka (zarówno w sytuacjach nabywania języka kaszubskiego, jak i w obecnych kontaktach z różnymi interlokutorami, powody i częstości jego użycia);
- 5) etnokultura i recepcja medialna (wiążą się z kulturą, tradycją i aktualnymi zagadnieniami kaszubskimi);
- 6) sposób postępowania (53 pytania na temat, między innymi, łatwości posługiwania się językiem kaszubskim w codziennych i oficjalnych/turzędowych sytuacjach, kwestii pielęgnowania jego egzystencji, wynikających z racji jego użycia pozytywnych i negatywnych problemów, przywiązania do rodzimej społeczności i wiele innych);
- 7) tożsamość (nawiązuje do samooceny etnicznej kaszubszczyzny i określenia kryteriów jej statusu);
- 8) ankieta dotycząca subiektywnej witalności – SVQ (22 pytania sondujące indywidualne opinie o społeczności (nie-)kaszubskiej i ich językach);

9) kwestie końcowe (traktujące o czynnikach przetrwania społeczności kaszubskiej, pożytku zachowania jej języka i kultury itp.).

Wymienione grupy tematyczne otrzymują również potrzebne wyjaśnienia, a w przypadku kompetencji językowej zależy autorce na uzyskaniu informacji na temat poziomu opanowania języka kaszubskiego i umiejętności nim władania w formie mówionej, czyli tym samym nie przywiązuje większej wagi do wszystkich czterech sprawności i umiejętności językowych, tzn. do słuchania ze zrozumieniem, mówienia, czytania ze zrozumieniem i pisania. Takie stanowisko należy uznać za nader rzeczowe i uzasadnione.

Rozdział trzeci (s. 92-213) poświęcony jest analizie uzyskanych danych, które odnoszą się, między innymi, do społecznych kwestii badanych osób z wybranych/reprezentatywnych grup (wiek, płeć, konfesja), do pochodzenia społecznego, etnicznego i regionalnego, oceny kompetencji językowej w zakresie czterech sprawności i umiejętności językowych. Tu stosuje autorka nieprecyzyjne terminy – aczkolwiek są one często używane w literaturze i źródłach lingwodydaktycznych – względem czynnych i biernych sprawności i umiejętności językowych (cf. ... *hinsichtlich ihrer aktiven und passiven Sprachfähigkeiten und Sprachfertigkeiten* ..., s. 107 et passim). Są to przecież z punktu widzenia teorii informacji i komunikacji receptywne i (re-)produktywne sprawności i umiejętności językowe. Treść szeroko zaprezentowanych tu zagadnień natury ogólnokaszubskiej w formie ilościowego i jakościowego opisu, graficznych ilustracji i tabel wyróżnia się dokładnością i przemyślaną interpretacją merytoryczną.

W empirycznej części pracy (rozdział czwarty, s. 214-221) zademonstrowano wyniki przeprowadzonych badań na podstawie ankiet i bezpośrednich rozmów celem określenia w formie subiektywnych i obiektywnych osądów stopnia vitalności kaszubszczyzny. Pierwsza część obejmuje interpretację żywotności języka kaszubskiego, oparta na materiałach ankietowych i uwzględniająca przede wszystkim wiek informatorów. Na uwagę zasługuje konstatacja, iż w kaszubskim idiomie tkwi taki '*potencjał energii*' i '*sila oporu*', by przezwyciężyć wszelkie niedostatki także względem języka polskiego (s. 214). Dyskusyjny jest tu termin-pojęcie *idiom*, który(e) we współczesnej lingwistyce implikuje złożone wyrażenie (= zwrot mowy), którego znaczenie całości nie utożsamia się z sumą znaczeń jego poszczególnych komponentów leksykalnych. Prawdzie jednak odpowiada stwierdzenie, że większość ankietowanych – jak sami przyznają – przyswoiła sobie język kaszubski w dzieciństwie w warunkach rodzinnych dzięki swym rodzicom i dziadkom, którzy posługiwali się tym językiem nie tylko między sobą, lecz także wobec ich dzieci i wnuków. Termin wiadomości etnolektalne lub językowe (tu: *Ethno-*lekt*kennntnisse*) często stosowany w rozprawie odnosi się raczej do wiedzy o etnolekcie/języku i przybiera charakter lingwistyczny lub metalingwistyczny, natomiast dyskutowane tu zjawisko dotyczy sprawności i umiejętności języka kaszubskiego (s. 214). Wzmianka o 'kaszubskim analfabetyzmie' w tak zarysowanym kontekście, a dalej informacje o języku kaszubskim i jego funkcji sakralnej oraz

transferu kulturowego wydają się trafne i obiektywne. Jako nader pozytywny objaw uważa autorka instytucjonalne wsparcie kaszubszczyzny, co powoduje jej skuteczne działanie na różnych płaszczyznach życia społecznego. Taki optymistyczny wniosek formułuje Porębska w drugiej części tegoż rozdziału, gdy pisze o możliwym rozszerzeniu kaszubszczyzny nie tylko w kręgach rodzinnych, lecz także w oficjalnych sferach życia społecznego aż do jej ugruntowania jako środka komunikacyjnego w urzędach (s. 218). Wyraża również pragnienie, a może i postulat, w formie pytania, jak dalece wykazywana aktywność rodzimej inteligencji przyczyni się do intensyfikacji instytucjonalnego wsparcia wszelkich inicjatyw wzrostu znaczenia w ogólnym rozumieniu i wymiarze kaszubszczyzny (s. 219). Oby to życzenie nie okazało się tylko *pium desiderium*.

Końcowa część pracy (s. 222-271) zawiera zarówno omówienie statystycznego wartościowania uzyskanych wyników badań, jaki i prezentację zarysowujących się tendencji związanych z odżywianiem i przyszłościowym rozwojem kaszubskiego etnolektu.

Volens nolens należy się zgodzić z autorką, że język kaszubski jest systemem i wielce złożonym, i częściowo zbyt trudnym do definitywnego rozwikłania z punktu widzenia lingwistycznego. Kompleksowość tegoż języka sprawia, że staje się przedmiotem badań, rozważań i dociekań przedstawicieli wielu specjalności naukowych, rozpatrujących i naświetlających jego poszczególne fragmenty z pozycji reprezentowanej przez nich monodyscypliny. Tym samym staje się Kaszubszczyzna obiektem multidyscyplinarnych i interdyscyplinarnych analiz, a jej badacze, wnosząc swoje wyniki do skarbnicy wiedzy, pomnażają i wzbogacają zasób szczegółowych i ogólnych o niej wiadomości. W tej różnorodności prezentowanych i diskutowanych zagadnień trzeba pamiętać również i o tym, iż każda dyscyplina naukowa dysponuje swoimi kompetencjami i bada swój określony fragment rzeczywistości, a do rozstrzygnięć lingwistycznych języka kaszubskiego *sensu largo* i jednocześnie *sensu stricto* uprawnieni są przede wszystkim lingwiści, szczególnie zaś władający tym językiem w mowie i piśmie językoznawcy-kaszubolodzy, gdyż oni posiadają w tym zakresie nie tylko należyłą kompetencję językowo-praktyczną, lecz także zdobyli wymaganą kompetencję zawodowo-naukową. Do nich należą kilkakrotnie cytowani w niniejszej rozprawie prof. prof. Edward Breza i Jerzy Treder.

Treść dysertacji doktorskiej wzbudza z pewnością wielkie zainteresowanie z racji licznych omawianych i rozważanych w niej problemów współczesnej kaszubszczyzny, które niekiedy Porębska dokładnie zgłębia merytorycznie i dobrze naświetla w aspekcie socjolingwistycznym. Tu jednak jawi się pytanie: Czy zbyt wąski obiekt badawczy upoważnia autorkę do aż tak dalekich uogólnień? W niektórych kwestiach (społecznych i kulturalnych) z pewnością tak, w innych natomiast (egzystencji języka!) należy zachować daleko idącą wstrzemięźliwość i złągodzić zarysowaną w tytule proroczo-złowieszczą wizję.